# O‘ZBEK TILIDA SIFAT SO‘Z TURKUMINI O‘QITISHNING TA’LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

***Arzikulova Dilnura Vaxob qizi***

*Samarqand davlat pedagogika instituti Urgut fakulteti*

***Boboqulov Ismoil Turkmanovich***

*Ilmiy rahbar*

**Annotatsiya.** Maqolada o‘zbek tilidagi sifat so‘z turkumining leksik-grammatik xususiyatlari, ma’no vatuzilish jihatidan turlari, daraja kategoriyasi hamda gapdagi sintaktik vazifalari yoritiladi. Shuningdek, sifat mavzusini o‘qitishda qo‘llash mumkin bo‘lgan metodik yondashuvlar, topshiriqlar va ta’lim-tarbiya uyg‘unligi tahlil qilinadi. Mavzuni o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish bilan bog‘lash bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

**Kalit so‘zlar:** o‘zbek tili, sifat, so‘z turkumi, sifat darajalari, sifat yasalishi, aniqlovchi, ona tili ta’limi,metodika, nutq madaniyati, tarbiya.

**Аннотация.** В статье рассматриваются лексико-грамматические особенности прилагательного вузбекском языке, его семантические и структурные разновидности, степени сравнения и синтаксические функции. Анализируются методические подходы к преподаванию темы, а также взаимосвязь обучения и воспитания.

**Ключевые слова:** узбекский язык, имя прилагательное, части речи, степени прилагательного,методика преподавания, речевая культура.

**Abstract.** This article examines the lexical and grammatical features of adjectives in Uzbek, includingsemantic and structural types, degrees of comparison, and syntactic functions. It also discusses classroom strategies for teaching adjectives and the relationship between language learning and character education.

**Keywords:** Uzbek language, adjective, parts of speech, degrees of adjectives, language teaching, speechdevelopment, education.

**Kirish**

Til ta’limi o‘quvchining tafakkuri, dunyoqarashi va muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ona tili darslarida grammatik hodisalarni o‘rgatish faqat qoida va atamalarni yod oldirish bilan cheklanmasligi, balki o‘quvchini til birliklaridan o‘rinli va maqsadga muvofiq foydalanishga o‘rgatishi lozim. Shu jihatdan sifat so‘z turkumini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Sifat predmet, shaxs yoki hodisaning belgisini ifodalab, nutqda tasviriylik, aniqlik va ta’sirchanlikni kuchaytiradi. Masalan, “gul” so‘zi predmetni bildirsa, “xushbo‘y gul” birikmasida sifat predmetning muayyan belgisini aniqlashtiradi. Demak, sifatlarni puxta o‘zlashtirish o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish va fikrni ravon ifodalashiga yordam beradi.

**1. Sifatning leksik-grammatik xususiyatlari**

Sifat — predmetning belgisini bildiradigan mustaqil so‘z turkumi. U, asosan, qanday? qanaqa? so‘roqlariga javob bo‘ladi. Sifatlar predmetning rangi, maza-ta’mi, shakli, hajmi, xususiyati, holati va boshqa belgilarini ifodalaydi: oq qog‘oz, shirin meva, dumaloq stol, keng xona, odobli bola, sokin tong. Sifatlar ma’no jihatidan quyidagi guruhlarda ko‘rib chiqilishi mumkin:

• rang-tus bildiruvchi sifatlar: oq, qora, ko‘k, yashil, qizil;

• maza-ta’m bildiruvchi sifatlar: shirin, achchiq, nordon, sho‘r;

• hajm-o‘lchov bildiruvchi sifatlar: katta, kichik, uzun, keng, tor;

• shakl-ko‘rinish bildiruvchi sifatlar: dumaloq, yassi, egri, tekis;

• xususiyat bildiruvchi sifatlar: mehribon, ziyrak, mehnatsevar, samimiy;

• holat bildiruvchi sifatlar: xursand, xafa, charchoq, sokin.

Bu guruhlash o‘quvchilarga sifatlarning ma’no imkoniyatlarini kuzatish, ularni matn tarkibida farqlash va nutqda to‘g‘ri qo‘llashga yordam beradi.

**2. Sifatlarning tuzilishi va yasalishi**

Tuzilishiga ko‘ra sifatlar sodda, qo‘shma, juft va takroriy shakllarda uchraydi. Sodda sifat bir asosdan tashkil topadi: oq, baland, shirin. Qo‘shma sifat ikki yoki undan ortiq qismning birikishidan hosil bo‘ladi: och sariq, to‘q qizil. Juft sifatlar qarama-qarshi yoki yaqin ma’noli qismlardan tuziladi: katta-kichik, yaxshi-yomon. Takroriy shakllar esa

belgining davomiyligi yoki ko‘pligini ifodalashi mumkin: uzun-uzun, baland-baland. Yasalishiga ko‘ra sifatlar tub va yasama bo‘ladi. Yasama sifatlar so‘z yasovchi qo‘shimchalar yordamida hosil qilinadi: aql-li, suv-siz, ishchan, ser-hosil. Bunday misollar orqali o‘quvchilar so‘z tarkibini tahlil qilish, asos va qo‘shimchani ajratish ko‘nikmasini rivojlantiradilar.

**3. Sifat darajalari**

Sifatlarda belgining me’yoriy, qiyoslangan yoki kuchaytirilgan darajada ifodalanishi kuzatiladi. Maktab grammatikasida sifat darajalari odatda quyidagicha izohlanadi:

• Oddiy daraja: belgi maxsus daraja ko‘rsatkichi bilan ifodalanmaydi (baland, chiroyli).

• Qiyosiy daraja: belgi boshqa predmetdagi shu belgiga qiyoslanadi (balandroq, chiroyliroq).

• Orttirma daraja: belgining yuqori darajasi ifodalanadi (eng baland, juda chiroyli, qip-qizil).

• Ozaytirma daraja: belgining me’yordan pastroq yoki kuchsizroq darajasi bildiriladi (sal sovuq,ko‘kimtir, oqish). Daraja shakllarini o‘rgatishda bir predmetni turli predmetlar bilan qiyoslash, rasmlar yoki predmetlar tavsifidan foydalanish samarali hisoblanadi. Bunda o‘quvchilar qo‘shimcha va kuchaytiruvchi vositalarning ma’no farqini amalda anglaydilar.

**4. Sifatning gapdagi sintaktik vazifalari**

Sifat gapda ko‘pincha aniqlovchi vazifasida keladi: “Bilimli o‘quvchi savolga javob berdi” gapida “bilimli” so‘zi “o‘quvchi” otining belgisini bildirib, aniqlovchi bo‘lib kelgan. Sifat otlashganda ega yoki to‘ldiruvchi kabi vazifalarda ham qo‘llanishi mumkin: “Yaxshilar el hurmatiga sazovor bo‘ladi” gapida “yaxshilar” so‘zi otlashgan sifatdir. Shu sababli mavzuni o‘qitishda sifatni faqat so‘roq orqali topish bilan cheklanmay, uning qaysi so‘zga bog‘lanayotgani va gapda qanday vazifa bajarayotganini ham aniqlatish zarur.

**5. Sifat mavzusini o‘qitishning metodik yo‘llari**

Sifat mavzusini samarali o‘rgatish uchun tushuntirish, kuzatish, taqqoslash, matn tahlili va mustaqil topshiriqlarni o‘zaro uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi. Dars maqsadi o‘quvchining yosh xususiyati va tayyorgarlik darajasiga mos belgilanadi. “Klaster” usuli. Doskaga “Sifat” so‘zi yoziladi. O‘quvchilar uning atrofida rang, hajm, maza, shakl va

xususiyat kabi ma’no guruhlarini misollar bilan to‘ldiradilar. Bu usul bilimlarni tizimlashtirishga yordam beradi. “So‘z tanla” mashqi. O‘quvchilarga “daraxt”, “kitob”, “inson”, “bahor” kabi otlar beriladi. Ular har bir otga mos sifatlarni topib, so‘z birikmalari va gaplar tuzadilar. Masalan: baland daraxt, qiziqarli kitob, odobli inson, go‘zal bahor. Matn bilan ishlash. Kichik matndan sifatlarni ajratish, ularning ma’no turini aniqlash va sifatlar olib tashlangan matn bilan dastlabki matnni qiyoslash topshirig‘i beriladi. O‘quvchilar sifatlarning tasviriy va aniqlashtiruvchi vazifasini anglaydilar. Ijodiy yozuv. “Mening maktabim”, “Bahor manzarasi” yoki “Yaxshi inson qanday bo‘ladi?” mavzularida qisqa matn tuzish topshiriladi. Baholashda sifatlarning o‘rinli qo‘llanishi, gaplarning izchilligi va imlo savodxonligi e’tiborga olinadi.

**6. Ta’lim va tarbiya uyg‘unligi**

Ona tili darslarida grammatik bilimlarni tarbiyaviy mazmun bilan bog‘lash o‘quvchining tilga va ijtimoiy muhitga munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Mehribon, halol, adolatli, mas’uliyatli, mehnatsevar kabi sifatlar inson fazilatlarini ifodalashda qo‘llanadi. Ushbu so‘zlar asosida tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarni ijobiy xulq-atvor haqida fikr yuritishga undaydi. Masalan, “Yaxshi do‘st qanday bo‘ladi?” savoli asosida o‘quvchilar samimiy, ishonchli, mehribon, sadoqatli kabi sifatlarni tanlaydilar va tanlagan so‘zlarini hayotiy misollar bilan izohlaydilar. Bunda o‘qituvchi muayyan fikrni majburan singdirishdan ko‘ra, o‘quvchini dalillash, tinglash va hurmat bilan munosabat bildirishga yo‘naltirishi muhim.

**7. Baholash va kutiladigan natijalar**

Mavzu yakunida o‘quvchining bilim va ko‘nikmalarini quyidagi mezonlar asosida baholash mumkin: sifatni boshqa so‘z turkumlaridan farqlashi; sifatga mos so‘roqlarni qo‘llashi; ma’no va tuzilish turlarini misollar bilan izohlashi; daraja shakllarini aniqlashi; gapda sifatning vazifasini ko‘rsatishi; mustaqil matn tuzishda sifatlarni o‘rinli ishlatishi. Baholash jarayonida faqat to‘g‘ri javoblar soni emas, balki o‘quvchining fikrini izohlashi, misol keltirishi, guruhda hamkorlik qilishi va o‘z xatosini tuzata olishi ham e’tiborga olinishi lozim.

**Xulosa**

Sifat so‘z turkumi o‘zbek tilining grammatik tizimida muhim o‘rin tutadi. U predmet va hodisalarning belgilarini aniq ifodalash, fikrni boyitish va matnning tasviriyligini oshirish imkonini beradi. Sifatning ma’no guruhlari, tuzilishi, yasalishi, darajalari va sintaktik vazifalarini izchil o‘rgatish o‘quvchilarning grammatik savodxonligini mustahkamlaydi. Sifat mavzusini ta’limiy hamda tarbiyaviy maqsadlar bilan uyg‘un holda o‘qitish, interfaol metodlar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, lug‘at boyligi va nutq madaniyatini rivojlantiradi. Demak, sifatni o‘rgatish til qoidalarini o‘zlashtirish bilangina cheklanmay, o‘quvchining muloqot kompetensiyasi va ma’naviy dunyosini boyitishga ham xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun ona tili fanidan amaldagi davlatta’lim standartlari va o‘quv dasturlari.
2. G‘ulomov A., Qodirov M. Ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi,2002.
4. Mahmudov N. va boshqalar. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun “Ona tili” darsliklari..
5. O‘zbek tilining grammatik qurilishi va morfologiyasiga oid ilmiy-uslubiy manbalar.